

Výukové (vyučovací) metody

Metoda – cesta k cíli

V rámci didaktiky je pojem *vyučovací metoda* chápán jako „způsoby záměrného uspořádání činností učitele i žáků, které směřují k stanoveným cílům.“ (Skalková 2007, s. 181)

Klasifikace metod

Existuje celá řada koncepcí a pokusů o systematickou klasifikaci vyučovacích metod. Například Maňák (1995) provádí klasifikaci vyučovacích metod na několika stupních podle různých hledisek, aspektů:

- Metody z hlediska pramene poznání a typu poznatků – aspekt didaktický (slovní, názorně demonstrační a praktické metody)
- Metody z hlediska aktivity a samostatnosti žáků – aspekt psychologický (sdělovací metody, metody samostatné práce, aj.)
- Charakteristika metod z hlediska myšlenkových operací – aspekt logický (postup induktivní, deduktivní, srovnávací, aj.)
- Varianty metod z hlediska fází výchovně vzdělávacího procesu – aspekt procesuální (metody motivační, expoziční, fixační, diagnostické, aplikační)
- Varianty metod z hlediska výukových forem a prostředků – aspekt organizační (kombinace metod s výukovými formami a pomůckami)
- Aktivizující metody (diskuse, situační metody, didaktické hry, aj.)

(Maňák 1996 In Skalková 2007)

My se zaměříme pouze na některá hlediska vyučovacích metod. Především na hledisko pramene poznání a typu poznatků:

Slovní metody

Monologické metody:

- Vysvětlování: Postupný, účelný a výstižný výklad, ve kterém se učitel zaměřuje zejména na objasňování vztahů a zákonitostí.
- Přednáška: Přednáška je způsob předávání poznatků prostřednictvím jazykově a logicky skvěle připraveného a prezentovaného projevu. Obvykle má tři části – vyvolání zájmu (úvod); následuje samotný výklad a v závěru by mělo v rámci přednášky dojít k rekapitulaci.
- Vyprávění: citově podbarvený způsob verbálního zprostředkování poznatků
- Instruktaž: teoretický (slovní nebo písemný) přenos poznatků, který předchází praktické činnosti

(Kalhous, Obst 2009 s. 317)

Monologické metody se při vyučování využívají hojně. Jsou do jisté míry pro učitele pohodlné, ale v současnosti se kritizuje pasivní pozice žáků při této metodě, která může být překážkou při osvojování nových poznatků. Proto je požadavek, aby se (vedle klasických monologických metod) využívaly hojně i jiné, více aktivizující metody.

Dialogické metody (metody založené na přímé interakci učitele a žáků):

- Rozhovor: Jev se osvětluje prostřednictvím formy otázek a odpovědí (užívá se při seznámení s učivem, při upevňování vědomostí, při kontrole získaných vědomostí)
- Dialog: je to rozvinutější forma, než samotný rozhovor – dochází ke komunikaci učitele a žáka navzájem (předmět dialogu by měl být pro žáky zajímavý; žák by měl mít svobodný prostor pro formulaci svých názorů i otázek; dialog vede žáky k umění klást otázky, naslouchat, argumentovat a tolerovat odlišné názory)
- Diskuse: vzájemná diskuse, do které jsou zapojeni (pokud možno) všichni členové skupiny. V diskusi jde o vyjasnění či řešení dané problematiky. Při diskusi je možné si efektivně osvojovat nové poznatky a také rozvíjet komunikativní dovednosti. Učitel má při diskusi především funkci řízení a podporování – koriguje, směřuje diskusi k tématu
- Brainstorming (burza nápadů): Uplatňuje se, když chceme v rámci vyučování podporovat tvořivost při hledání nových řešení problémů prostřednictvím spontánních nápadů, které jsou zapisovány (např. na flipchart nebo na tabuli) a podněcují tak další myšlenky. Teprve po pauze se nápady analyzují a hledá se jejich racionální základ.

(Skalková 2007 s. 192)

Metody názorné demonstrační

Metody demonstrační mají ve vyučování (zejména přírodních věd) obrovské uplatnění. Mohou sloužit k jasnému objasnění daného jevu či k zřetelné vizualizaci nějakého objektu. Pomocí demonstračních metod (přímé pozorování jevů či předmětů prostřednictvím pokusů a modelů; pozorování skutečnosti i statických a dynamických obrazů) jsou žáci vedeni k jasnému názoru. Důraz na názorné, demonstrační vyučovací metody má tradici už u Jana Amose Komenského. Ačkoli současná vývojová psychologie poněkud koriguje nadšení z univerzálního prospěchu demonstračních a názorných metod, které díky realistické povaze objasňování jevů a vztahů mohou do jisté míry brzdit rozvoj abstraktního myšlení u dospívajících, zaujímají stále tyto metody ve vyučování nenahraditelné místo.

Názornosti se dosahuje především prostřednictvím didaktických pomůcek, prostředků (viz Didaktické prostředky).

Metody praktických činností

Ukazuje se, že velmi vhodný způsob, jak objasnit daný jev je, když se žákovi umožní, aby si názor vytvořil sám prostřednictvím samostatné (popř. skupinové) práce např. s danou pomůckou. Pomocí metody praktických činností získává žák velice efektivně příslušné vědomosti, ale také dovednosti. Mezi metody praktické činnosti můžeme zařadit například: laboratorní práce, ostatní praktické činnosti (pěstivelské, chovatelské, pohybové, výtvarné, zdravotnické, technické, kuchařské, aj.). Mezi nezastupitelné metody při přípravě žáků (učňů či studentů) na zaměstnání je **učení praxí**.

Aktivizační výukové metody

Pokud se učiteli podaří aktivizovat žáky k dané činnosti, která zprostředkovává získávání poznatků či osvojování dovedností, pak získal ohromnou příležitost pro skutečně efektivní vyučování. Samotná aktivizace žáků by však neměla být samoučelná, ale vždy podřízená výukovým cílům. Mezi aktivizační vyučovací metody můžeme (vedle některých výše uvedených – např. diskuse, dialog, aj.) zahrnout metody:

- heuristické: Učební úlohy jsou zkonstruovány tak, aby představovaly rozpor – obtíž, což vyžaduje samostatné řešení spočívající v jednotlivých krocích, jimiž se žák (na základě již poznaného) dostává postupně k řešení problému (podle Bloomovy taxonomie se jedná o úroveň *aplikace*).
- výzkumné: Žáci hledají samostatně řešení daného problémového úkolu na základě praktických zkušeností a aplikací dříve získaných poznatků – posun v intelektuálních schopnostech žáků.
- hru: Správně didakticky připravená hra má velký didaktický význam zejména u dětí předškolního věku. Efektivním využitím her ve vyučování se zabývala například významná reformní pedagožka lékařka Marie Montessoriová. Hry se ale pro svůj silný motivační náboj dají využít při řešení komplikovanějších problémů i na vyšších stupních vzdělávání. Komenského důraz na výuku hrou byl nicméně kladen spíše na výuku *dramatickou hrou* (výuka divadelním představením v latinském jazyku, prostřednictvím kterého si žáci upevňovali své jazykové znalosti)
- situační: Problém se řeší zpravidla skupinově prostřednictvím výběru nejvhodnějšího z nabídnutých řešení. Konfrontují se názory, postoje, vědomosti a dovednosti aktérů
- inscenační: využívají se prvky dramatické výchovy, jednotliví žáci rozhodují ve vybraných nebo přiřazených rolích
- televizní výuku: Didakticky korektně a obratně zpracovaný výukový pořad, může umožnit efektivní získávání poznatků. Z hlediska komplexního přístupu k vyučování je ale televize prostředkem spíše doplňkovým a zdá se, že nemůže učitele nahradit.
- výuka podporovaná počítačem: Počítač, projektor a interaktivní tabule jsou dnes běžnými didaktickými pomůckami a ukazuje se, že využívání možností projekce a nejrůznějších počítačových aplikací jsou velice přínosnými didaktickými prostředky. Žáci se dnes učí jednak *prostřednictvím počítačů* ale i *práci s počítači*. Už od šedesátých let se dokonce vytváří kybernetické koncepce vzdělávání (např. teorie programového vyučování), které mají zejména v oblasti výcviku stále slušné uplatnění (více viz. kapitola Didaktické prostředky)

(srv. Skalková 2007; Kalhous, Obst 2009)

Učení z textu

Jednou z povinností učitele je, aby naučil žáky, jak pracovat s učebnicí nebo obecně s psaným textem (celá řada využitelných textů pro výuku je dnes dostupná na internetu). Učitel by měl vést žáky k čím dál větší samostatnosti při práci s učebnicí. Žáci si postupně osvojují schopnost porozumět obsahu učebnice (nejen textu, ale také obrázkům, mapám, schémátům, grafům a diagramům), učí se z textu, kriticky text hodnotí, vybírají z textu podstatné informace (provádějí konspektování popř. excerpování)

konspektování: pořizování si výpisků z části dané knihy
excerpování: pořizování si výpisků z celé knihy
(Chráška 2007, s. 14)

Úkoly:

1. Pročtete si charakteristiky jednotlivých výše uvedených vyučovacích metod a pokuste se vybavit si, jestli jste se (a za jakých okolností) s danou formou výuky setkali v průběhu vašeho vzdělávání.

2. V rámci této kapitoly je uveden jenom stručný nástin problematiky vyučovacích metod, proto doporučuji důkladně prostudovat kapitoly věnující se metodám výuky v knihách uvedených v seznamu doporučené literatury (Kalhous, Obst 2009 a Skalková, 2007)

Použitá (a současně doporučená) literatura

CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu*. Praha : 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.

KALHOUS, Z., OBST, O. a kol. *Školní didaktika*. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-253-X.

SKALKOVÁ, J. *Obecná didaktika*. Praha : Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1821-7.